

סוף מעשה במחשבה תחילה

על נסיגת צה"ל מלבנון בשנת 2000

גיורא אילנד

מאמר זה מציג כמה מהעובדות וכמה מהמסקנות הנובעות מהנסיגה של ישראל מלבנון ב־2000. כמו כן מובאים שני אירועים נוספים שהתרחשו לאחר מכן: מלחמת לבנון השנייה בשנת 2006, ואירוע קטן יחסית, אבל חשוב – יציאת כוחות סוריה מלבנון בשנת 2005. כל המאורעות הללו קשורים זה בזה.

לפני שהחליט ראש הממשלה ושר הביטחון דאז אהוד ברק לצאת מלבנון, וכדבריו אז, עם הסכם או בלעדיו, נראתה המערכה הצבאית של ישראל בלבנון באופן הבא: לחימה טקטית עם חזבאללה, כמעט כולה באזור הביטחון או בשוליו; צה"ל מנסה לשפר את יכולתו, אך גם האויב משפר את היכולות שלו; השיפורים בשני הצדדים התקדזו פחות או יותר, ומספר הנפגעים הישראליים בשנה היה קבוע למדי – בין 20 ל־25 הרוגים בשנה, בלי קשר, כמעט, לאירוע מסוים (להוציא את אסון המסוקים).

השאלות העיקריות שנדונו בצבא היו, האם אפשר לנהל את הלחימה בחזבאללה באופן שונה, והאם המצב הקיים נסבל. הדעה בצבא הייתה, שהמצב השורר הוא בגדר הנסבל, ואפשר להמשיך כך לאורך זמן. לא התקיים למעשה שום עיסוק יסודי ואמיתי בשאלה מה הן החלופות העומדות לרשות מדינת ישראל. משה ארנס – שהיה שר הביטחון תקופה קצרה לפני שנת 1999 – ניסה להציג גישה אחרת, שלפיה כל עוד ישראל מצויה בהתמודדות עם חזבאללה, האפקטיביות שלה מוגבלת, ולכן לא בהכרח חזבאללה הוא היריב שנכון להתמודד איתו, היריב האחר אינו סוריה בהכרח. עימות ישיר עם סוריה טומן בחובו סיכונים גדולים יותר לישראל. לדברי ארנס, נכון היה להטיל אחריות על ממשלת לבנון, שעל אף חולשתה מחויבת באחריות מדינתית מלאה. לדעת ארנס, היה נכון להתמיד בתקיפת תשתיות בלבנון.

אלוף (מיל.) גיורא אילנד הנו חוקר במכון למחקרי בטחון לאומי. מאמר זה מבוסס על הרצאה שנשא המחבר בכנס "10 שנים לנסיגה מלבנון", שהתקיים ב־28 ביוני 2010.

נראה שגישה זו לא מיצתה את עצמה לאורך זמן בגלל שינויים פוליטיים בישראל. בשנת 1999, כשנבחר אהוד ברק לראש הממשלה ולקח לעצמו גם את תפקיד שר הביטחון (קיץ 1999), הוא הכריז את הכרזתו המפורסמת: עד 1 ביולי 2000 ייצא צה"ל מלבנון, עם הסכם או בלעדיו.

אמירה זו לא מצאה חן בעיני ראשי הצבא; ההכנות בצבא ליציאה מלבנון התמהמהו מאוד, בעיקר משום שהיה הליך מדיני של משא ומתן עם סוריה, שהיה אינטנסיבי מאוד בסוף שנת 1999 ובתחילת 2000. הייתה הרגשה שאפשר להגיע להסכם עם סוריה. הצבא היה מעורב באופן ישיר במשא ומתן עם סוריה, והרושם היה כי משעה שהסכימה ישראל לרדת מרמת הגולן, אפשר להגיע להסכם; ואם אפשר להגיע להסכם, היה ברור שהוא כולל את לבנון, ולכן אין למהר לנקוט פעולות כלשהן.

השינוי הדרמטי קרה בתחילת מארס 2000. לאחר פגישת קלינטון-אסד היה ברור שאין הסכם. ברק דבק בהבטחתו, והיה ברור שהיציאה מלבנון תהיה חד-צדדית ובלי הסכם. נותרו ארבעה חודשים לכל היותר להכנות, והייתה מודעות לצורך ליצור הפתעות טקטיות כלשהן.

כשהחלו ההכנות לקראת היציאה מלבנון התגלע עוד ויכוח נוקב בין הצבא, הרמטכ"ל שאול מופז, לבין ראש הממשלה ושר הביטחון בשאלה מה היא יציאה חד-צדדית. ראיית הצבא את היציאה החד-צדדית הייתה שונה מאוד מראייתו של ראש הממשלה. הצבא הבין – או רצה להבין – שהיציאה החד-צדדית היא יציאה טקטית שמשמעה: קשה לנו להחזיק את אזור הביטחון מבחינת האפקטיביות של הלחימה, ויש לנו נפגעים רבים, והשהייה בלבנון במתכונתה כפי שהייתה נהוגה אז משמעותה הייתה שאנו בעיקר משמשים מטרות. לפיכך יש לסגת לקו טקטי אחר במרחק קילומטר אחד מהגדר. האמירות שהשמיע הצבא היו בנוסח: "לא יעלה על הדעת שנעזוב אזורים כמו רכס חממיס מעל מטולה או מקומות אחרים השולטים על היישובים שלנו". לפי ראיית הצבא, תהיה נסיגה לקו הטקטי האמור (מה שגם כונה "קיצור קווים"), אבל מבחינה אסטרטגית הכול יהיה אותו הדבר: צה"ל ימשיך לתמוך בצד"ל ככל האפשר; ברור שצה"ל ימשיך לתקוף בלבנון וימשיך לפעול מעבר לקו החדש. השינוי יבוא לביטוי, כאמור, בהיערכות טקטית אחרת.

ראש הממשלה ושר הביטחון הבין כי הנסיגה הטקטית הזאת לא תשנה דבר, ובמידה מסוימת היא תהיה דומה לנסיגה הטקטית הקודמת, בשנת 1985, לאותו אזור ביטחון. לדבריו, מדובר ברעיון אסטרטגי לסגת לקו הבינלאומי, לקבל לגיטימציה – לא מלבנון ומסוריה, כי מהן לא נקבל – ממדינות חשובות בעולם. הלגיטימציה היא שתביא בסופו של דבר לידי מציאות ביטחונית טובה יותר.

ההליכים המדיניים אכן נעשו בזמן קצר. אחד מהם היה להגיע לקו גבול מוסכם בין ישראל לבין לבנון. היה קו ייחוס לגבול בקטע שמהים עד היחצבני, שהתבסס

על הסכם סייקס־פיקו משנת 1916, קו גבול שנעשה רשמי ומוכר בשנת 1923. משמע, היה קו גבול, והיו צריכים לשחזר אותו.

מאזור החצבני ומזרחה לא היה מעולם קו גבול בין ישראל לבין לבנון. אם חוזרים לתקופת המנדט הצרפתי והמנדט הבריטי, הרי גם סוריה וגם לבנון היו חלק מהמנדט הצרפתי ולא היה גבול ביניהן, ולכן אין בסיס בינלאומי קודם לקו גבול בין ישראל ללבנון בקטע המזרחי (אזור רמת הגולן־הר דב).

לא הייתה אפשרות להידבר עם ממשלת לבנון, ולכן היה צורך לסגת לקו שהאו"ם יכיר בו כגבול הבינלאומי. השאלה הייתה איך ליצור את הקו הזה ולהביא לכך שיזכה לתמיכה בינלאומית? מי שהיה אז ראש מחלקת המיפוי בצה"ל, אלוף משנה חיים סרברו, מצא מפה של האו"ם משנת 1974 המגדירה את המנדט של כוח האו"ם ברמת הגולן (לאחר מלחמת 1973 הסכימו ישראל וסוריה על הפרדת כוחות, וניתן מנדט לכוח או"ם לפקח עליו. המנדט הזה הגדיר את גבולות האחריות של הכוח הזה, הכוללים את רמת הגולן). לפיכך רמת הגולן היא השטח שנכלל במפה, ולצורך העניין האמור כל שטח שאינו מצוי במפה אינו נכלל ברמת הגולן, דהיינו אם שטח כזה הוא בצפון, אזי הוא בתחום לבנון.

היות שהקו הזה, שתחם את רמת הגולן, השאיר בשטח ישראל את הרכס החשוב של הר דב, הקרוי בפי הלבנונים חוות שבעא, ובכלל זה בסיסי המודיעין החשובים הנמצאים עליו, הרי שמבחינת ישראל הקו הזה היה קו טוב. היות שהקו התבסס על מפת או"ם, טענה ישראל שמפה זו מגדירה בעצם את קו הגבול לאורך אזור הר דב. האו"ם אכן קיבל את הקו הזה. המחיר הבולט של הכרה זו מבחינת ישראל הוא הכפר ע'ג'ר, שקו הגבול הזה חותך אותו לשני חלקים.

הצבא נערך לקראת 1 ביולי 2000, מתוך כוונה לנצל את הזמן ליציאה מסודרת ככל האפשר. בכנס (עשור לנסיגה מלבנון) תואר, תהליך שנחשב לתחילת התמוטטותו של צד"ל, בעיקר בגזרה המערבית. הצבא לא צפה את התהלוכות האזרחיות שהתרחשו סמוך לנסיגה ואת משמעותן. ב־21 במאי 2000 ביקר הרמטכ"ל בפיקוד צפון בתרגיל גיס. כשהחלו להגיע הידיעות על התהלוכות. זו הייתה הפתעה. יום לאחר מכן, כשהתהלוכות האזרחיות התעצמו התקיימה פגישה מתוחה במוצב זרעית בה נכחו ראש הממשלה ושר הביטחון, הרמטכ"ל, אלוף פיקוד הצפון ואלופים נוספים מהמטה הכללי. נשאלה השאלה מה עושים עכשיו בשעה שצד"ל התחיל להתמוטט. היו אז שתי אפשרויות: האחת לשלוח אוגדה או שתי אוגדות של צה"ל במקום צד"ל כדי להחזיק את אותו הקו ולהילחם עליו. השאלה הייתה אם נכון להילחם על קו שחודש אחר־כך עתידים לצאת ממנו. האפשרות האחרת הייתה להתאים את עצמנו למצב שמתהווה ולהקדים את יציאת צה"ל מלבנון.

ההחלטה לא הייתה פשוטה כלל במעמד ההוא במוצב בפיקוד הצפון. מה שעזר לראש הממשלה להחליט שצה"ל ייצא מיד היה קשור לא רק למציאות הצבאית כפי שתוארה, אלא לצירוף מקרים של אירוע מדיני. באותו הבוקר התקיים דיון באו"ם, שסיכומו היה אישור למזכיר הכללי של האו"ם לסכם עם ישראל את נושא היציאה מלבנון ואת נושא קו הגבול הבינלאומי. משמעות הדבר הייתה, שראש הממשלה ושר הביטחון יכול להסתמך על החלטת האו"ם, המאפשרת לישראל לעשות את מה שבעצם התכוונה לעשות. כך חברו התנאים המדיניים אל המצב הצבאי. אכן היציאה הזאת מלבנון נעשתה בחיפזון רב, אבל יש לזכור שגם חזבאללה הופתע. העובדה שהיציאה נעשתה בלילה אחד הקשתה על חזבאללה לפגע בכוחות היוצאים. מכאן לשני האירועים המאוחרים יותר – בשנת 2005 ו-2006.

בשנת 2005 נוצר מצב, מסיבות שלא היו קשורות ישירות לישראל, שבכל העולם זעמו על סוריה, בעיקר לאחר רצח רפיק אל-חריירי. נוצרה קואליציה רחבה – ובכלל זה סעודיה, האו"ם, צרפת וארצות הברית – שהאשימה בכך את שלטון סוריה בלבנון, ולכן שליטי סוריה חייבים להוציא את צבאם מלבנון.

ישראל הייתה שותפה סמויה למהלך של יציאת סוריה מלבנון ותמכה בו בהתלהבות לאחר ויכוח פנימי שהתקיים במערכות הממשל בישראל שבמרכזו השאלה: האם יציאת סוריה מלבנון טובה לישראל. היו מי שחשבו (כולל כותב שורות אלה) שהמהלך הזה אינו רצוי לישראל. באופן מוזר, לישראל ולסוריה היה עניין בהימצאות הסורים בלבנון, וזה משלוש סיבות: (א) הסורים בלבנון הם כתובת מרסנת, והם התנאי לכך שאם תגיע ישראל להסכם עם סוריה, יכלול ההסכם גם את לבנון, וסוריה לא תוכל להתחמק מאחריות; (ב) לא ברור כלל אם יתחזקו הכוחות המתונים הדמוקרטיים אם סוריה תצא מלבנון, וייתכן שיתחזקו כוחות אחרים, כפי שאכן קרה, וחזבאללה ואיראן תפסו את מקומה של סוריה; (ג) ברגע שסוריה מוותרת כביכול על לבנון, מוקד העניין שלה יהיה רמת הגולן, ומי שחשב שאין לקיים עם סוריה משא ומתן על רמת הגולן, סבר כי עדיף שסוריה תיאבק על אחיזתה בלבנון ולא תתמקד במאבק על הגולן.

יציאת הסורים מלבנון גרמה לאנשים בישראל לחשוב, שאולי, באיחור של חמש שנים, תקטוף ישראל, בעקיפין לפחות, את הפרות של היציאה מלבנון בשנת 2000 – צה"ל כבר אינו בלבנון, את הסורים שונאים, הסורים יוצאים מלבנון, ולבנון תהיה מדינה דמוקרטית, פרו-מערבית. כידוע, התקווה נגוזה במהירות. חזבאללה בעצם תפס את מקומה של סוריה, והמציאות בלבנון, מהבחינה הזאת, ודאי טובה פחות משחשבו שתהיה.

משנת 2000 עד 2006, כמו בנוגע לדברים רבים אחרים, לא התקיים דיון כלשהו בממשלת ישראל בשאלת המדיניות הנכונה ללבנון. המדיניות נקבעה דה-פקטו, בעיקר בידי הצבא. משמע, גם אם פעם בחודשיים-שלושה מתרחש אירוע טקטי,

מנסים לצאת מממנו בדרך המיטבית האפשרית, ולא מסלימים בעקבות האירוע מעבר למינימום הנדרש – "מדיניות הכלה", ואפילו הבלגה.

איי־קומו של דיון אסטרטגי על לבנון אופייני לישראל. בדרך כלל כשהמצב רגוע כביכול, ואינו דורש החלטות, לא יוצרים חלופות מדיניות־אסטרטגיות משום שלא חייבים; כשמתרחש אירוע נקלעים למציאות המחייבת להגיב מהר.

והנה בשנת 2006 ניתנו בידי ישראל כל הכלים להעמיד את העימות במישור מדינתי. חזבאללה אינו עוד רק ארגון, הוא חלק מהפרלמנט, הוא חלק מהשלטון בלבנון, הוא חלק מהממשלה, ולכן ישראל צריכה לראות בממשלת לבנון אחראית לאש הנורית משטחה ויכולה להגיב בהתאם. זו ההחמצה הגדולה של מלחמת לבנון השנייה – ישראל הגדירה את האויב באמצעות הגדרה מצמצמת מדי. אילו מלכתחילה הייתה ישראל רואה בלבנון את האויב ולא רק בחזבאללה, הייתה אפשרות שהמלחמה הזאת הייתה קצרה בהרבה, וההרתעה שהייתה מושגת בסופה גם הייתה מוצלחת בהרבה מכפי שהיא היום.

אם חוזרים להחלטה של שנת 2000, לדעתי נכשלה ישראל בשנות התשעים בכך שבשום שלב לא ניסתה לפתח חלופה אמיתית, זולת שתי החלופות שלכאורה היו בנמצא: (1) להישאר במצב הקיים; (2) לסגת נסיגה חד־צדדית. גם בעניין ההינתקות מעזה הצטמצם הדיון הציבורי לשתי אפשרויות: האם אתה בעד ההינתקות או נגדה. האם זה היה כל מרחב האפשרויות? התשובות קשורות לעיתוי העלאת השאלה.

בשנות התשעים לא מיצתה ישאל את כל מרחב האפשרויות, וייתכן בהחלט שהיה בידי ישראל ליצור מציאות אחרת. נרמז כאן על צעדים בכיוון מסוים שניסה משה ארנס לקדם, אבל כאמור, מרחב הזמן במקרה שלו היה מצומצם מאוד עקב הבחירות.

אם מסכימים שהיו רק שתי אפשרויות – להישאר במצב שהיה אז או לצאת מלבנון, נראה שראש הממשלה ושר הביטחון אהוד ברק החליט החלטה אמיצה ונכונה. אני אומר זאת נוכח היותי אז אלוף במטה הכללי, שכמו רוב עמיתיו התנגד ליציאה חד־צדדית. אולי השיח הזה התנהל בקול רם מדי וגם בקול אחיד – ואכן מן הראוי לבחון כיצד נוצרת דינמיקה כזאת בתוך מטה כללי.

על אף כל הבעיות, בפרספקטיבה של עשר שנים נראה שההחלטה לצאת מלבנון הייתה החלטה נכונה. כאמור, ההחמצה הגדולה היא שבשנת 2006 לא ידעה ישראל למנף באופן מוצלח יותר את הלגיטימציה שניתנה לה שש שנים לפני כן.